غۇلامىدىن پاختا

(1930 ـ 2025)

شەرقىي تۈركىستاننىڭ قەشقەردە باشلىنىپ ئامېرىكا نيۇ-يوركنىڭ لوڭ ئىسلاند رايونىدا ئاخىرلاشقان بىر ۋەتەنپەرۋەرنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى

ھېيتاخۇن مەمتىمىن

پېشقەدەم ئۇيغۇر زىيالىيسى غۇلامىدىن پاختا ئەپەندى(سولدا) دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى يىغىنىدا. 2011-يىلى ماي، ۋاشىنگتون.

كىرىش سۆز ئورنىدا

ھۆرمەتلىك كىتابخان:

قولىڭىزدىكى بۇ تەرجىمىھال ئېلكىتاب ،شەرقىي تۈركىستان داۋاسىغا بىرئۆمۈر سادىق ياشىغان ،دىن-ئىمان ،ۋەتەن-مىللەت ،ئۇيغۇر ئۈچۈن گاھ ئاخباراتچى ،گاچ داۋاگەر بولۇپ تەر ئاققۇزغان ،ئامېرىكىدا تۇنجى قېتىم ئۇيغۇر مەسىلىسىنى تەشكىللىك ئاڭلىتىش ئۈچۈن جەمئىيەت قۇرغان، غەرىبتە ياشاپمۇ غېرىپلەشمىگەن ،ۋەتەندىن ئايرىلغان بولسىمۇ ۋەتەن مۇھەببىتىدىن ئايرىلمىغان بىر ۋەتەنپەرۋەر ئۇيغۇرنىڭ قىسقىچە ھايات كارتىنىسىنى سۇنىدۇ.

مەن كەمىنە غۇلامىدىن پاختا ئاكىنىڭ نامىنى كۆپ ئاڭلىغان،چەتئەلگە يېڭى چىققان يىللىرىم ئىلھامبەخش ھاياتىغا ھەۋەس قىلغان كۈندىن باشلاپ غايىبانە ھۆرمىتىمنى ساقلاپ كەلگەن بولسامۇ، ئەپسۇسكى دىدارلىشىش،يوقلاش،ھۆرمىتىمنى ئىزھار قىلىۋېلىش ئىمكانىيىم بولمىدى.خىتاي ۋىرۇسى ئامېرىكىنى قاپلاپ كەتكەن 2021-يىلى بولسا كېرەك، ئۆز ئوغلىنىڭ ئورنىدا پات-پات يوقلاپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان مەمەت ئىمىن دوختۇر ئاكىدىن ئۆي تېلىفۇن نومۇرىنى ئېلىپ تېلىفۇندا ھال سورىغان ئىدىم.يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ تەن-سالامەتلىكىمۇ كۈندىن-كۈنگە يامانلىشىپ مېڭىۋاتقان چاغلىرى ئىكەن. غۇلامىدىن ئاكا تېلىفۇن كۇنۇپكىسىنى خاتا بېسىپ سېلىپ بىرنەچچە قېتىم ئۈزۈلۈپ كەتكەن بولسىمۇ،خۇددى قەدىناس دوستلاردەك ئۇزۇن مۇڭداشقان ئىدۇق. ۋەتەن ھەققىدە ئۇزۇن ئەسلىمىلەرنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن،ۋەسىيەت خاراكتېرلىق بىر ئەندىشىسىنى مەن بىلەن ئورتاقلاشقان ئىدى؛ مەنمۇ ئۇشبۇ تەرجىمىھالنى رەتلەش جەريانىدا مەزكۇر ئەندىشىسىنى كەڭ كىتابخانلارغا يەتكۈزۈپ قويغۇم كەلدى.

- **ئۈچ ئاي بولدى سىرتقا چىقمىغىلى،مېنىڭ** ئۆيۈمدە **بىر** ئۆمۈر **يىغقان ئۇيغۇرچە ۋە ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك بەك كۆپ كىتابلىرىم بار،مەن** ئۆلۈپ **كەتسەم بۇ كىتابلارنى نىيو-يورۇك شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئەخلەت ساندۇقىغا تۆكۈۋېتىشى مۇمكىن..... -دەپ تېلىفۇن ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى.**

غۇلامىدىن پاختا ئاكىنىڭ دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشاۋاتقان يېقىن-يۇرۇقلىرى،بولۇپمۇ نيو-يورۇكتا تۇرۇشلۇق خىتابخۇمار دوستلاردىن ئىلتىماسىم شۇكى،غۇلامىدىن ئاكىنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن كىتابلىرىنىڭ ئەخلاتخانىغا تاشلىنىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالساقكەن.قانداق ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ؟ ئۇ كىتابلارنى بىرەر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدىن ئورۇن ئاچقۇزۇش ئارقىلىقمۇ؟ ئائىلىسى بىلەن دېيىشىپ سېتىۋېلىش ئارقىلىقمۇ؟ ئامېرىكىنىڭ شارائىتىنى مەن بىلىپ كەتمىگەچكە دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلدىم.رەھمەت!

ھۆرمەت بىلەن

ھېيتاخۇن مەمتىمىن

2025-يىلى 2-ئاينىڭ 19-كۈنى فىنلاندىيە

غۇلامىدىن پاختانىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى

غۇلامىدىن پاختا 1930-يىلى 4-ئاينىڭ 15-كۈنى شەرقىي تۈركىستانىنىڭ قەشقەر شەھرىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ بىرئەسىرگە يېقىن ياشىغان ئۆمرىدە «ۋەتەن،مىللەت» دەپ ياشاپ 2025-يىلى 2-ئاينىڭ 19-كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن.

غۇلامىدىن پاختا تېخى ئەمدىلا ئىككى ياشقا كىرگەندە ئانىسىدىن يېتىم قالغان بولغاچقا چوڭ ئانىسىنىڭ ھىمايىسىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. غۇلامىدىن پاختىنىڭ باللىق چاغلىرى خىتاي جاللات شېڭ شىسەينىڭ شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغان ۋە خىتاي زۇلمى ئەۋجىگە چىققان دەۋرىگە توغرا كەلگەن.

بۇ مەدرىسە-مەكتەپ قەشقەر شەھرىنىڭ نوبېشى مەھەللىسىدە ئېچىلغان بولۇپ، مەدرىسە-مەكتەپكە «نەمۇنە» دەپ ئىسىم قويۇلغان. مەكتەپنىڭ ئېچىلىشى ۋە يۈرۈشۈشى گېنىرال مەخمۇت مۇھىتىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن بولۇپ، غۇلامىدىن پاختا مانا مۇشۇ مەكتەپتە تەربىيە ئالغان.

غۇلامىدىن پاختىنىڭ دادىسى ئەخمەت پاختا كاللىسى ئوچۇق، مەرىپەتپەرۋەر تىجارەتچى بولۇپ، تىجارەتتىن سىرت مىللەتنى ئاقارتىش ھەرىكەتلىرىدە ئاكتىپ رول ئوينىغان شەخسلەردىن بىرى ئىدى. بۇ سەۋەبلىك ئەينى دەۋردىكى قەشقەر دوتىيى ئەخمەت پاختىنىڭ قەشقەردىكى تەسىرىنى چەكلەش ئۈچۈن ئۇنى ئاقسۇغا سۈرگۈن قىلغان. ئەخمەت پاختا بىر مەزگىلدىن كېيىن يەنە قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ، ئاقسۇدا ئاقسۇ ۋىلايەتلىك بانكىنىڭ باشلىقلىقى بولغان، بۇنىڭدىن سىرت تۈرلۈك ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇرغان. بۇ ھالدىن دەرغەزەپ بولغان ئاقسۇ دوتىيى ئەخمەت پاختىنى قەشقەرگە قوغلىۋەتكەن. قەشقەردە قەشقەر دوتىيى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنىپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان. بۇ ھەقتىكى بىر مۇھىم ۋەقەلىك «ئەركىن ئاسىيا رادىئوسى» ئۇيغۇرچە بۆلۈمى تور بېتىدە مۇنداق ئېلان قىلىنغان:

غۇلامىدىن ئەپەندىنىڭ دادىسىدىن ئاڭلىغانلىرىغا قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا قەشقەر دوتىيى تەرىپىدىن تۇتقۇن قىلىنغان ئەخمەت پاختا كېچىدە مەخپىي ھالدا يەكەنگە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىككىنچى كۈنى تاڭ سەھەردە ئۆلۈم خېتى كېسىلگەن 6 نەپەر ئۇيغۇر مەھبۇس يەكەندىكى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ گازارمىسىدا مەخپىي ھالدا ئۆلۈمگە بۇيرۇلىدۇ. قىلىچىنى يالىڭاچلىغان جاللات ئۆلۈم جازاسىنى ئىجرا قىلىشقا باشلىغان ئاشۇ مۇدھىش دەقىقىدە ئەخمەت پاختا تاسادىپىي ھالدا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ.

ئەخمەت پاختانىڭ كېيىنچە ئوغلى غۇلامىدىن ئەپەندىگە ئەسلەپ بېرىشىچە، يەكەندىكى خىتاي ئەسكەرلىرى تۈرۈشلۇق ھەربىي گازارمىنىڭ قوماندانى ئەينى زاماندا ئاقسۇدا ئەسكەر باشلىقى بولۇپ تۇرغان بىر خىتاي ئوفىتسېر ئىكەن. شۇ يىللىرى ئاقسۇدا تۈرۈشلۇق خىتاي ئەسكەرلىرىگە بېرىلىدىغان مائاش ئۈزۈلۈپ قالغاندا، ئۇ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەركىزىي

بانكىنىڭ باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان ئەخمەت پاختادىن قەرز سورىغان ئىكەن. ئەسكەر باشلىقىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلىشقا ئامالسىز قالغان بانكا باشلىقى ئەخمەت پاختا ئۇلارغا قەرز بېرىپ تۇرىدۇ. ئارىدىن بىرقانچە يىل ئۆتۈپ، ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇلغان ئەخمەت پاختا يەكەنگە ئېلىپ بېرىلىپ، جازانى ئىجرا قىلىدىغان مەيداندا ھېلىقى خىتاي ئوفىتسېر ئۇنى تونۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ، ئەخمەت پاختانى چېپىش بۇيرۇقىنى توختىتىپ ئالىدۇ. خىتاي ئوفىتسېر ئەخمەت پاختانى ئايرىم بىر خانىگە باشلاپ كىرىپ، ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن تۇتۇلۇپ، ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئەخمەت پاختانىڭ ئۆزىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. خىتاي ئوفىتسېر ئۆزىنىڭ شەخسىي مۇناسىۋەت تورىغا تايىنىپ ئاخىرى ئەخمەت پاختاغا بېرىلگەن ئۆلۈم جازاسىنىڭ نەنجىڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياكى ئۈرۈمچىدىكى مىلىتارىست ھاكىمىيىتىدىن ئەمەس، بەلكى قىزىل موسكۋادىن كەلگەنلىكىنى بىلىدۇ.
ئۇ ئەخمەت پاختانى قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ دەرھال، يەنى شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدە ھىندىستانغا يوشۇرۇنچە قېچىپ كېتىشىنى، چەتئەلدىن ئىككىنچى قايتىپ كەلمەسلىكىنى شەرت قىلىدۇ.
شۇنداق قىلىپ، ئۆلۈمدىن قۇتۇلغان ئەخمەت پاختا ئەسكى چاپانغا ئورۇنۇپ، قاغىلىق كۆكيار يولى بىلەن ھىندىستانغا قاچىدۇ. نەچچە ئون كۈن كېچىسى يول مېڭىپ، كۈندۈزى مۆكۈنۈپ، ئاخىرى ھىندىستان تەۋەسىگە ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھىندىستاندا ئىككى ئايچە سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن ئەخمەت پاختا ئاخىرى بىر تونۇشىنىڭ ياردىمى ۋە قەرز بېرىپ تۇرۇشى بىلەن ئۇ يەردىن سەئۇدى ئەرەبىستانغا كېتىدۇ.
ئەخمەت پاختانى يەكەنگە ئېلىپ بارغان مەپىكەش شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىدە قەشقەرگە قايتىپ، توققۇزاق ھىلاكودىكى پاختا ئائىلىسىگە بارىدۇ ۋە ئەخمەت پاختانىڭ يەكەندە قەتلە قىلىنغانلىق خەۋىرىنى يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەت پاختانىڭ قەشقەردىكى ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئۇنى يەكەندە ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن، دەپ بىلىدۇ. ھەتتا ئوغلى غۇلامدىن پاختامۇ تاكى 1940-يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە دادىسىنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى ئەسلا بىلمەيدۇ.
ئارىدىن ئون يىللارچە ۋاقىت ئۆتۈپ، ئېلىدە پارتلىغان قوزغىلاڭ ۋە ئىنقىلاب نەتىجىسىدە ئۈرۈمچىدە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلىدۇ. 1947-يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مەخسۇس تەكشۈرۈش ۋە سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ جەنۇبقا ئەۋەتىدۇ. مەزكۇر گۇرۇپپىنىڭ تەركىبىدە قەشقەرگە كەلگەن مۇھەممەتئىمىن بۇغرانىڭ خانىمى ئامىنە بۇغرا تاسادىپىي بىر پۇرسەتتە ياش غۇلامدىن پاختاغا دادىسىنىڭ ھايات ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرنى بېرىدۇ.

ئەتىسى ئامىنە بۇغرا ئەخمەت پاختانىڭ ئىستانبۇلدىن ئەۋەتكەن سۈرىتى بىلەن مەكتۇپىنى ئېلىپ غۇلامدىن پاختا سودا قىلىشۋاتقان دۇكانغا كېلىدۇ. دادىسىنىڭ ئىستانبۇلدا چۈشكەن سۈرىتى بىلەن ئەۋەتكەن خېتىنى كۆرگەن غۇلامدىن پاختا دادىسىنىڭ هايات ئىكەنلىكىگە رەسمىي ئىشىنىدۇ.

1946-يىلى ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن گومىنداڭ هۆكۈمىتى «11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى» گە ئىمزا قويغاندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە ئۆلكىلىك بىرلەشمە هۆكۈمەت قۇرۇلىدۇ. ئۆلكىلىك هۆكۈمەتنىڭ هەيئىتى، قوشۇمچە ئۆلكىلىك تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى بولۇپ تەيىنلەنگەن مۇهەممەتئىمىن بۇغرا ئىستانبۇلدىكى ئەخمەت پاختاغا مەكتۇپ ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ ۋەتەنگە قايتىپ، يېڭى قۇرۇلغان مۇختارىيەت هۆكۈمىتىدە ۋەزىپە ئېلىشىنى، ئۆز خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان پۇرسەتنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئەخمەت پاختامۇ مۇهەممەتئىمىن بۇغرانىڭ مەكتۇپىغا جاۋاب مەكتۇپ يېزىپ، يېڭى قۇرۇلغان بىرلەشمە هۆكۈمەتنى قۇتلايدۇ.

ياش غۇلامدىن بۇ خەۋەردىن كېيىن دەرهال تۈركىيەدىكى دادىسىغا خەت يازىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي دادىسى ئەخمەت پاختادىن جاۋاب خەت كېلىدۇ ۋە ئوغلى غۇلامدىننىڭ ئوقۇش ئۈچۈن تۈركىيەگە كېلىشىنى تەكلىپ قىلىدۇ.

بىراق، غۇلامدىن پاختا ئەينى چاغدا شەرقىي تۈركىستاندا هاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان بۇلاڭچى گومىنداڭ هۆكۈمىتىگە شۇنچە ئىلتىماس قىلىپمۇ پاسپورت ئالالمايدۇ. 1949-يىلى كۈز ئېيىدا خىتاي ئارمىيىسىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلغانلىقى ۋە بىر نەچچە هەپتىدە قەشقەرگە يېتىپ كېلىدىغانلىقى ئۇقتۇرۇشىنى هېيتگاھ مەيدانىغا چاپلانغان ئېلان ئارقىلىق خەۋەر تاپقان قەشقەر خەلقى قاتتىق ئېغىر ساراسىمىگە چۈكىدۇ ۋە ئاز ساندىكى كىشىلەر چەتئەلگە چىقىپ كېتىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق قىلىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا نامدار شەخسلەردىن ئەيسا يۈسۈپ ۋە مەمتىمىن بۇغرا قاتارلىقلارنىڭ كارۋىنىدىن توققۇز كۈن بۇرۇن قەشقەردىن چەتئەلگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. ئۇ بۇ سەپەر هەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

«بىز 29 كۈن تاغ ئاتلاپ، قار كېچىپ ئاخىرى هىندىستاننىڭ كەشمىر دېگەن رايونىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ جەرياندا 400 دىن ئارتۇق سەپەرداشلىرىمىز، سوغۇق، ئاچلىق ۋە تاغدىكى تۆتەكتىن زەهەرلىنىش بىلەن ئۆلۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى تاغ-داۋانلاردا قەپ قالدى. كېيىنچە تۈرلۈك يوللار بىلەن كەشمىرگە يېتىپ بارغان، تىبەت يولى ئارقىلىق خىتاي ئازابلىق ئارمىيەسى بىلەن سوقۇشۇپ ئاخىرى چېگرا ئاتلىغان قازاق قېرىنداشلارنى قوشۇپ هېسابلىغاندا كەشمىردىكى شەرقىي تۈركىستانلىق مۇهاجىرلارنىڭ ئومۇمىي سانى 11 مىڭ بەش يۈز كىشىگە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى.»

ياش غۇلامدىن پاختا چەتئەلگە ئۆز ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بىلەن بىرلىكتە ئاتلانغان بولۇپ، چېگرادا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن بۇلانغان بۇ كارۋان 29 كۈن يول يۈرۈش

ئارقىلىق ھىندىستان كونتروللۇقىدىكى كەشمىر رايونىغا ئاچ-يالىڭاچ ۋە قۇرۇق قول ھالەتتە يېتىپ كېلىدۇ. سەپەر جەريانىدا بىر تۈركۈم كىشىلەر ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپ، غۇلامىدىن پاختىنى كىچىكلىكىدىن بېقىپ چوڭ قىلغان چوڭ ئانىسىمۇ مۇشۇ قېتىملىق سەپەر جەريانىدا ۋاپات بولۇپ كېتىدۇ.
غۇلامىدىن پاختا كەشمىردە باشقا سەرگەردان ئۇيغۇرلار بىلەن بىر قاتاردا ئالتە ئايدەك تۇرۇپ قالىدۇ. ئاخىرىدا تۈركىيەدىكى دادىسى ئەخمەت پاختىنىڭ تەلىماتى بويىچە تۈركىيەگە كېتىش ئۈچۈن تۈركىيە ۋىزىسى قويدۇرۇشقا بومبايغا قاراپ سەپەر قىلىدۇ. غۇلامىدىن پاختىنىڭ قولىدىكى گومىنداڭ پاسپورتى، كوممۇنىستىك ھاكىمىيەت بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت قۇرغان ھىندىستان دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. بۇ سەۋەبلىك ئۇ بومبايدا بىرەر يىلدەك تۇرۇپ قالىدۇ ۋە تۈركىيەگە كېتەلمەيدۇ. ئۇ ئاخىرىدا سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن بومبايدىكى تۈرك كونسۇلخانىسىنى ئىزدەپ تاپىدۇ ۋە ئۇلاردىن تۈركىيەگە كېتىش ئۈچۈن ۋىزا بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئويلىمىغان يەردىن ئۇنىڭ ئامىتى كېلىدۇ. ئۇنىڭ قولىدا گەرچە ھېچقانداق قانۇنى كىملىكى بولمىغان بولسىمۇ، ئەمما بومبايدىكى تۈرك كونسۇلى ياش غۇلامىدىن پاختانىڭ قىيىن ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا تۈركىيەگە بارىدىغان ئالاھىدە يول خېتى بېرىدۇ.
غۇلامىدىن پاختا 1951-يىلى ئاخىرى تۈركىيەگە بېرىش ئۈچۈن ھىندىستاندىن يولغا چىقىدۇ. بۇ چاغلاردا ئۇ 21 ياشتا ئىدى. نەچچە ھەپتىلەپ سۈرگەن دېڭىز سەپىرى ئارقىلىق ئىراقتا قۇرۇقلۇققا چىقىپ، باغداتتا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، تۈركىيەگە قاراپ يولغا چىقىپ، تۈركىيەنىڭ ئادانا شەھىرىگە يېتىپ كېلىدۇ. ئاخىرىدا ئىستانبۇل ھەيدەر پاشادا ئون تۆت يىلدىن بېرى كۆرۈشۈپ باقمىغان دادىسى ۋە بىر تۈركۈم ئۇرۇق-تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشىدۇ.
غۇلامىدىن پاختا كۈچلۈك ئوقۇش ئارزۇسى بىلەن، نۇرغۇن جاپا-مۇشەققەتلەرنى تارتقاندىن كېيىن، ئاخىرى ئەنقەدەردىكى كەسپي تېخنىكا ئىنىستىتۇتىدا ئېلېكتېر ئېنېرگىيىسى كەسپى بويىچە ئوقۇش پۇرستىگە ئېرىشىدۇ. ئىككى يىلدىن كېيىن ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ، ئىستانبۇلدىكى توپقاپى مۇزېيخانىسىنىڭ ئېلېكترونلۇق كونترول بۆلۈمىگە تېخنىك خادىم سۈپىتىدە خىزمەتكە تەقسىم قىلىدۇ. يۇقىرىلاپ ئوقۇش ئارزۇسى كۈچەيگەن غۇلامىدىن پاختا توپقاپى مۇزېيىدا بىر نەچچە يىل ئىشلىگەندىن كېيىن، 1955-يىلى خىزمىتىدىن ئىستىپا بېرىپ گېرمانىيەگە ئوقۇشقا ئاتلىنىدۇ. 1956-يىلى گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىگە قەدەم باسقان غۇلامىدىن پاختا، گېرمانىيەگە ئاياق باسقان تۇنجى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بولۇپ قالىدۇ.
بۇ يىللاردا ئامېرىكانىڭ كوممۇنىزىمغا قارشى تەشۋىقات تۈرلىرىدىن بىرى بولغان «ئازادلىق رادىئوسى» ۋە «ئەركىن ياۋروپا رادىئوسى» خىزمىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان بولۇپ. «ئازادلىق رادىئوسى» تۈركىستانچە ئاڭلىتىش بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى ۋەلى زۇنۇن ئەپەندى

ياش غۇلامىدىننىڭ ئوقۇش ئارزۇسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى مەزكۇر رادىئونىڭ ئامېرىكالىق باش دىرېكتورىغا تونۇشتۇرىدۇ. ئەنە ئاشۇ ئۇيلاپ باقمىغان كۆرۈشۈشتە تۇيۇقسىز كەلگەن بىر ئامەت غۇلامىدىن پاختاغا ئۆز قۇچىقىنى ئاچىدۇ .

«ئازادلىق رادىيوسى» نىڭ دىرېكتورى غۇلامىدىن پاختا بىلەن تەپسىلىي سۆزلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ئوقۇش تارىخى، خىزمەت تەجرىبىسى ۋە ئېلېكتر تېخنىكىسى بويىچە داۋاملىق ئوقۇش ئارزۇسىنى بىر-بىرلەپ ئاڭلايدۇ. ئاخىرىدا ئۇ غۇلامىدىن پاختاغا كەلگۈسىدە مەزكۇر رادىئودا خىزمەت قىلىش شەرتىنى قويۇپ، ئۇنى نۈرېنبۇرگدىكى رادىيو-تېلېۋىزيە تېخنىك ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىدىغانلىقىنى شۇنداقلا ئۇنىڭ بۇ جەرياندىكى پۈتۈن ئوقۇش ۋە تۇرمۇش راسخوتىنى كۆتۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ.

گېرمانىيەدىكى گۆتە ئىنستىتۇتىدا يېرىم يىللىق جاپالىق تىل ئۆگىنىش كېيىن، غۇلامىدىن پاختا 1956-يىلىنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا غۇلامىدىن پاختا گېرمانىيەنىڭ نۇرېنبۇرگ شەھىرىگە جايلاشقان رادىئو-تېلېۋىزيە تارقىتىش تېخنىك ئىنستىتۇتىغا تولۇق ئوقۇش ياردەم پۇلى بىلەن 4 يىللىق ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ. غۇلامىدىن پاختا نۇرېنبۇرگدىكى 4 يىللىق ئالىي مەكتەپ ھاياتىنى 3 يىلدا تاماملاپ، رادىيو-تېلېۋىزيە تارقىتىش كەسپى بويىچە دىپلومغا ئېرىشىدۇ. 1959-يىلى «ئازادلىق رادىئوسى»غا خىزمەتكە چۈشىدۇ.

تۈركىي تىللاردىن ياخشى خەۋەردار تىرىشچان ياش غۇلامىدىن پاختانىڭ ئارقا-ئارقىدىن تەلەپ قىلىشى بىلەن ئاخىرى «ئازادلىق رادىيوسى» نىڭ ئۆزبېكچە پروگراممىلىرىنىڭ ئارىسىدا سىناق تەرىقىسىدە ھەپتىدە بىر پارچە ئۇيغۇرچە ماقالە ئاڭلىتىشقا ئىجازەت بېرىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ، غۇلامىدىن پاختانىڭ قەلىمى ۋە ئاۋازىدىكى تۇنجى ئۇيغۇرچە پروگراما گېرمانىيەنىڭ مىيۇنخېن شەھىرىدىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ھاۋا بوشلۇقىغا ياڭرايدۇ.

1960-يىلى غۇلامىدىن پاختا تۈركىيەگە كېلىپ، دادىسىنىڭ تەكلىپى بىلەن كەشمىردە ئۇچرىشىپ قالغان ۋە ئاتا-ئانىسى غۇلامىدىن پاختىنىڭ دادىسى بىلەن يېقىن ئۆتىدىغانلاردىن بىرىنىڭ گۈلنار قىز ئىسىملىك قىزى بىلەن توي قىلىپ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئايالىنى ئېلىپ گېرمانىيەگە كېتىدۇ. تۈركىيە پۇقراسى بولۇش سۈپىتى بىلەن، 1961-يىلى ئەلچىخانىدىن ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغان غۇلامىدىن پاختا تەلەپكە بىنائەن خىزمىتىدىن رۇخسەت سوراپ، بىر قانچە كۈن ئىچىدىلا تۈركىيەگە قايتىپ كېلىپ، ئۆزىنى تىزىملىتىدۇ.

ھەربىي مەكتەپ ئۇنىڭ ئىلگىرىكى نىسبەتەن يۇقىرى بولغان ئوقۇش ۋە دۆلەتكە خىزمەت قىلىش تارىخىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنىڭغا تۈركىيە ئارمىيەسىنىڭ «يېدەك سۇبای»، يەنى بىر يۈلتۇزلۇق زاپاس ئوفىتسېر ئۇنۋانىنى بېرىدۇ. ئۇ، «يېدەك سۇباي» ئۇنۋانىنى ئالغان ھەربىي ئوفىتسېرنىڭ ئەگەر ئۇرۇش پارتلىسا، تۈركىيە ئارمىيەسىدە تەخمىنەن 100 ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

غۇلامدىن پاختا يېرىپ يىللىق ھەربىي مەجبۇرىيەتتىن كېيىن، تۈركىيەنىڭ ئەرزۇرۇم ۋىلايىدىتىگە قاراشلىق ئولۇر ناھىيىسىنىڭ تاشلىكۆي يېزىسىغا ئوقۇتقۇچى بولۇپ تەقسىم قىلىنىدۇ ۋە بۇ يەردە مەجبۇرىيەت يۈزىسىدىن بىر يېرىم يىل قالىدۇ. 1963-يىلى گېرمانىيەدىكى خىزمىتى ئۈچۈن گېرمانىيەگە قايتىدۇ.

ئامېرىكا قوشما شىتاتلىرىنىڭ سوغۇق ئۇرۇش باشلانغان يىللاردا گېرمانىيەنىڭميۇنخېن شەھىرىدە تەسىس قىلغان «ئازادلىق رادىيوسى» ئەينى ۋاقىتتا غەرب دۇنياسىدىن تۈركىي تىللىرىدا ئاڭلىتىش بېرىدىغان بىردىن-بىر رادىيو ئىدى.(9) خىزمەت داۋامىدا غۇلامدىن پاختا غەرب دۇنياسىدىن ياڭرىغان بۇ تۇنجى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنى روياپقا چىقىرىدۇ.

«ئازادلىق رادىيوسى» نىڭ ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشى رەسمىي تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، 1960-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 1970-يىللارنىڭ باشلىرىغىچە بولغان جەرياندا ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ ئادەم كۈچى تەدرىجىي كۆپىيىدۇ ۋە رادىيو پروگراممىلىرىمۇ خىللىشىدۇ.

»ئازادلىق رادىيوسى» نىڭ ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشى رەسمىي تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، 1960-يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 1970-يىللارنىڭ باشلىرىغىچە بولغان جەرياندا ئۇيغۇر بۆلۈمىنىڭ ئادەم كۈچى تەدرىجىي كۆپىيىدۇ ۋە رادىيو پروگراممىلىرىمۇ خىللىشىدۇ. 1966-يىلى غۇلامدىن پاختا «ئازادلىق رادئوسى» تۈركىستان بۆلۈمىنىڭ نيو-يوركتا تۇرۇشلۇق مۇخبىرلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. بۇ قېتىم ئۇ ئايالى ۋە تۇغۇلغىنىغا ئەمدىلا بىرقانچە يىل بولغان ئوغلىنى ئېلىپ پۈتۈن ئائىلىسى بىلەن ئامېرىكىغا كۆچۈپ كېلىدۇ.

كېيىنكى يىللاردا غۇلامدىن پاختا باش شتابى نيۇ-يوركتىكى «ئامېرىكا تۈركىستانلىقلار بىرلىكى» نىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلىنىپ، مۇھاجىرەتتىكى تۈركىستانلىقلارنىڭ سىياسىي ۋە مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنىڭ جانلىنىشىغا ئۆز ھەسسىسىنى قوشىدۇ.

دۆلەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر سەۋەبلىك نۇرغۇن نەرسىلەر قۇربان قىلىنىپ كەلگىنى ھەقىقەت. شۇنىڭدىن بىرى، 1970-يىللاردا كېيىندى ھۆكۈمىتىنىڭ خىتاي بىلەن بىرلىشىپ، سوۋېتنى ئىتتىپاقنى يىقىتىش ئىستراتېگىيىسى سەۋەبلىك، خىتاي رەھبىرى دېڭ شياۋپىڭ ئامېرىكاغا زىيارەتكە كېلىشتىن ئون بەش كۈن ئىلگىرى «ئازدالىق رادئوسى» ئاڭلىتىلىشى توختىتىپ قويىلىدۇ. ئون سەككىز يىلدىن كېيىن، يەنى 1989-يىلى ۋاشىڭتوندا «ئەركىن ئاسىيا رادئوسى»دا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش قايتا باشلىنىدۇ.

غۇلامدىن پاختا 1980-يىللارنىڭ باشلىرىدا مەرھۇم دوستى ھاجى ئاخۇن، يەنى ھاجى ئەھمەد بىلەن بىرلىشىپ، «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت جەمئىيىتى»ناملىق تەشكىلات قۇرىدۇ.

شۇ يىللاردا غۇلامدىن پاختا ئەسلىدىكى «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت جەمئىيىتى» ئاساسىدا يېڭى بىر ئىلمىي ئورگان - «شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزى» قۇرۇشنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشىدۇ. ئۇ، پروفېسسور ئېدۋارد ئالۋورتىنىڭ قوللاپ قۇۋۋەتلىشى

ۋە ھەمكارلىششى بىلەن كولومبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا تەتقىقات مەركىزىدە 3 يېرىم يىل ئۇيغۇر تىلىدىن دەرس بېرىدۇ.

1991 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى پارچىلىنىپ، بىر قىسىم غەربىي تۈركىستانلىق مۇھاجىرلار، جۈملىدىن ئۆزبېك مۇھاجىرلار: «بىزنىڭ دەۋايىمىز پۈتتى، رۇسلاردىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولدۇق. ئۇيغۇرلارنىڭ دەۋاسى خىتاي بىلەن بولىدۇ. بىزنىڭ خىتاي بىلەن ئىشىمىز يوق، دۈشمىنىمىزنى ئىككى قىلىۋېلىشىمىزنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق،» دەيدۇ. بۇ ھال غۇلامىدىن پاختانى قاتتىق ئازابلايدۇ. ئۇ ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان «شەرقىي تۈركىستان داۋاسى» نى ئۆز ئالدىغا ئېلىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ.

غۇلامىدىن ئەپەندى 1967 ـ يىلىدىن باشلاپلا ئامېرىكىدا «تۈركىستان مىللىي كۇتۇپخانىسى» قۇرۇش ئارزۇسىدا بولغانلىقىنى تىلغا ئالىدۇ. ھالبۇكى، ئەينى ۋاقىتتىكى شەرت ـ شارائىت بۇنىڭغا يار بەرمەيدۇ. ئۇ شۇنىڭغا قارىماستىن داۋاملىق كىتاب ـ ماتېرىيال توپلايدۇ. 1990 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە غۇلامىدىن ئەپەندى كولومبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا مۇتەخەسسىسى، پروفېسسور ئېدۋارد ئالۋورتنىڭ قوللىشى بىلەن «شەرقىي تۈركىستان مىللىي تەتقىقات مەركىزى» ناملىق ئىلمىي جەمئىيەت قۇرىدۇ. كېيىنچە ئۆزىنىڭ ھاياتى بويى توپلىغان كىتاب ـ ماتېرىياللىرىنى ئاساس قىلىپ بىر تور كۇتۇپخانىسى قۇرۇش پىلانىنى تۈزىدۇ .

1980 ـ يىلى خىتايدا خەلقئارا كىتاب سېتىش مۇلازىمىتى سىرتقا ئېچىلىدۇ. بۇ ھال غۇلامىدىن پاختانى ئايرىلغىلى 30 يىلدىن ئاشقان ۋەتىنىنىڭ ئۇچۇرلىرىغا ئىگە بولۇش پۇرسىتى بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۇ بېيجىڭدىكى خەلقئارا كىتاب مۇلازىمەت شىركىتى بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۆز ئىقتىسادى بىلەن ئۇيغۇر دىيارىدا نەشر قىلىنغان يۈزلەرچە كىتابلارنى، «تارىم» ، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ، «شىنجاڭ سەنئىتى» ، «بۇلاق» ، «مىراس» ، «قەشقەر ئەدەبىياتى» ، «تەڭرىتاغ» قاتارلىق ئۇيغۇرچە ژۇرناللارنىڭ پۈتۈن سانلىرىنى سېتىۋالىدۇ. يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك جەرياندا توپلانغان مىڭلارچە كىتاب ـ ماتېرىياللار ئۇنىڭ شەخسىي كۇتۇپخانىسىنى مۇھاجىرەتتىكى بىر خەزىنىگە ئايلاندۇرىدۇ. 2015 ـ يىلىغا كەلگەندە 80 ياشتىن ئاشقان بۇ بوۋاي ئۆز خىراجىتى بىلەن ئۆمۈر بويى توپلىغان كىتاب ـ ماتېرىياللىرىنى ئېلېكتىرونلۇق نۇسخىلاپ، «ئالتۇن ئوق» تور كۇتۇپخانىسى دېگەن نام بىلەن ئۆز خەلقىگە تەقدىم قىلىدۇ.

«مەن ئۆمۈر بويى يىغقان قىممەتلىك كىتاب ـ ماتېرىياللىرىمنى، ۋەتەن تارىخىغا دائىر ئەسەر ـ ۋەسىقىلەرنى، ھۆججەت خاراكتېرلىك بەلگە ـ ئەسلىمىلەرنى ۋە ئۆزۈم شاھىت بولغان ئىشلارنىڭ يازما خاتىرىلىرىنى توپلاپ چىقتىم. مەندىن خەلقىمگە بىر ئەسلىمە قالسۇن دەپ«ئالتۇن ئوق» ناملىق تور بەتنى ئاچتىم ۋە ئۆمۈرلۈك يىغمىلىرىمنى بۇ تور بەتكە قويدۇم، » ـ دەيدۇ غۇلامىدىن پاختا ئەپەندىم .

ئۇ نيۇ-يوركنىڭ لوڭ ئىسلاند رايونىدىكى شەخسىي تۇرالغۇسىدا زىيارىتىمىزنى قوبۇل قىلغىنىدا ئۆزىنىڭ نېمە ئۈچۈن «ئالتۇن ئوق» ناملىق بۇ تور بەتنى ئاچقانلىقى ھەققىدە تەپسىلىي توختالدى .
غۇلامىدىن ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك خەزىنىسى جۇغلانغان بۇ تور بەتكە ئىسىم تاللاشتا ئۇزاق ئىزدەنگەنلىكىنى، ئەڭ ئاخىرىدا «ئالتۇن ئوق» دېگەن بۇ نامنى بېكىتكەنلىكىنى، «ئالتۇن ئوق» نىڭ تارىختىن بۇيان ئەجدادلار قالدۇرغان بىلىم، تەجرىبە ۋە ئەستىلىكلەرگە سىمۋول قىلىنغانلىقى، ئۇنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىشنى نىشان قىلغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ.
غۇلامىدىن پاختا 1992-يىلىدا قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيى»نىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشىدا ئاكتىپ ماسلاشتۇرغۇچىلىق رولىنى ئوينايدۇ.
2025-يىلى 2-ئاينىڭ 19-كۈنى ئامېرىكادا 94 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن تەۋەررۇك ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابچىمىز غۇلامىدىن پاختا بۇ ئۆتكۈنچى پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە كۆچكەن بولسىمۇ،ئارقىسىدا ناھايىتى مۇھىم ئەسلىمىلەر قالدۇرۇپ كەتتى.ماكانى جەننەت بولغاي!

ئەسكەرتىش: بۇ تەرجىمھال ئەركىن ئاسىيا رادىيوسى ئۇيغۇرچە بۆلۈمى مۇخبىرى قۇتلان ئەپەندىنىڭ غۇلامىدىن پاختا ئاكا ھەققىدە ئىشلىگەن 38 قىسىملىق چاتما سۆھبىتىگە ئاساسەن تەييارلانغان بولۇپ. ماقالىدىكى بارلىق مەزمۇن ۋە نەقىل مەنبەسى سۈپىتىدە كۆرسىتىلگەن بارچە سۆز-جۈملىلەر ئەركىن ئاسىيا رادىيوسى مۇخبىرى قۇتلاننىڭ ئەمگىكىدۇر.
تەييارلىغۇچى: ھېكمەتيار ئىبراھىم.
قايتىدىن تەھرىرلەپ، ئىلاۋە قىلىپ، ئېلكتاب ئىشلىگۈچى: ھېيتاخۇن مەتىمىن